

การวิจัยอนาคตแบบชาติพันธุ์วรรณนา Ethnographic Future Research - EFR

ชาติรี มูลสถาน*

บทคัดย่อ

บทความนี้กล่าวถึงนิยามศัพท์ องค์ประกอบ การสัมภาษณ์แบบ EFR การค้นหาแบบแผนของ คำตอบ การวิเคราะห์ข้อมูลและแปลผลข้อมูล และการ เขียนรายงานที่ใช้ในการวิจัยอนาคตแบบชาติพันธุ์ วรรณนา (Ethnographic futures research - EFR) ระเบียบวิธีการวิจัยอนาคตเชิงวัฒนธรรมวิธีนี้พัฒนาขึ้น

โดยศาสตราจารย์เกียรติคุณโรเบิร์ต บี. เท็กซ์เตอร์ แห่งมหาวิทยาลัยสแตนฟอร์ด มีเป้าหมายเพื่อให้ สภาพการณ์ที่เป็นจริงของผู้คนในอนาคตดีขึ้น EFR มุ่ง ศึกษาวัฒนธรรมในอนาคตโดยการสร้างภาพอนาคต สามภาพ ได้แก่ ภาพอนาคตแง่ดี ภาพอนาคตแง่ร้าย และภาพอนาคตที่น่าจะเป็นไปได้มากที่สุด

Abstract

This article describes some basic definitions, basic EFR structure, EFR interview, pattern delineation, data analysis and interpretation, and report writing in Ethnographic Futures Research (EFR). EFR is a cultural futures research methodology invented by Prof. Emeritus Robert B. Textor of

the Stanford University. The goal of EFR is to improve the reality of people's lives in the future. EFR uses a scenarios approach to elicit three scenarios: optimistic scenario, pessimistic scenario and the most probable scenario.

*นักศึกษาระดับปริญญาตรีบัณฑิต สาขาการจัดการภาครัฐและเอกชน บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยคริสเตียน

การวิจัยอนาคตแบบชาติพันธุ์วรรณนา

การวิจัยอนาคตแบบชาติพันธุ์วรรณนา Ethnographic futures research, (EFR) เป็นระเบียบวิธีการวิจัยอนาคตเชิงวัฒนธรรมที่พัฒนาขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2519 โดยศาสตราจารย์เกียรติคุณโรเบิร์ต บี. เท็กซ์เตอร์ (Prof. Emeritus Robert B. Textor) มหาวิทยาลัยสแตนฟอร์ด สหรัฐอเมริกา แต่เดิมนั้น การวิจัยอนาคตมักใช้วิธีการเชิงปริมาณโดยใช้ข้อมูลพื้นฐานเชิงปริมาณในอดีตและปัจจุบันเพื่ออธิบายสภาพการณ์ที่น่าจะเกิดขึ้นในอนาคต ตัวอย่าง เช่น วิธีการฉายภาพ (Projection) และการพยากรณ์ (Forecast) เป็นต้น EFR เป็นการวิจัยอนาคตเชิงคุณภาพและเป็นวิธีการหนึ่งของการวิจัยแบบชาติพันธุ์วรรณนา (Ethnography research - ER) ในขณะ ที่การวิจัยแบบ ER มุ่งศึกษาวัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมจากอดีต รวมทั้งศึกษาถึงความเป็นจริงของสภาพปัจจุบันหรือความเป็นจริงในอดีตของ คนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งนั้น การวิจัยแบบ EFR มุ่งศึกษาถึงภาพอนาคตของวัฒนธรรมหนึ่งในขอบเขตเวลาหนึ่ง ที่กำหนดขึ้นในอนาคต วิธีการวิจัยแบบ EFR ไม่สามารถ อธิบายความจริงที่เกิดขึ้นในอนาคตได้ทั้งนี้เนื่องจาก ความเป็นจริงในอนาคตเป็นสิ่งที่เป็นไปได้และเป็น สิ่งที่ยังไม่เกิดขึ้น แม้ว่าภาพอนาคตบางภาพอาจกลายเป็นจริงได้และภาพอนาคตอาจมีอิทธิพลต่ออนาคตที่ น่าจะเกิดขึ้นได้ของสังคมนั้นๆ (Textor, 2008b: 6-7, 1992: 141-142)

เท็กซ์เตอร์ได้ทำโครงการวิจัยแบบ EFR ใน ประเทศไทยจำนวนสี่เรื่อง เรื่องแรกเป็นการศึกษา เกี่ยวกับสังคมวัฒนธรรมไทยโดยการสัมภาษณ์นักศึกษา ไทยที่ศึกษาอยู่ในรัฐแคลิฟอร์เนียใน พ.ศ. 2520 ต่อมาใน พ.ศ. 2524 ได้ทำการวิจัยเรื่องที่สองร่วมกับ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่เกี่ยวกับภาพอนาคตทาง สังคมวัฒนธรรมไทย ใน พ.ศ. 2531 ได้ทำการวิจัย เรื่องที่สามเกี่ยวกับการศึกษาระดับอุดมศึกษา และใน พ.ศ. 2534 ได้ทำการวิจัยเรื่องที่สี่ เรื่อง "ทางสายกลาง ของสังคมไทยในอนาคต: เทคโนโลยีที่สอดคล้องกับ วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม" (Textor, 2008a: 3)

บทความนี้จะกล่าวถึงสาระสำคัญในการวิจัย แบบ EFR ซึ่งประกอบด้วย

1. ความหมายของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัยแบบ EFR
2. องค์ประกอบทั่วไปในการวิจัยแบบ EFR
3. การสัมภาษณ์แบบ EFR
4. การค้นหาแบบแผนของคำตอบ
5. การวิเคราะห์ข้อมูลและแปลผลข้อมูล
6. การแปลผลข้อมูล
7. การเขียนรายงาน

1. ความหมายของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัยแบบ

EFR

1.1 การวิจัยอนาคต (Futures research, FR)

มนุษย์มีความต้องการที่จะล่วงรู้อนาคตจึงเกิด ศาสตร์เกี่ยวกับอนาคตเช่นการพยากรณ์ การทำนาย โชคชะตาราศีและโหราศาสตร์ แต่การวิจัยอนาคตหรือ อนาคตศึกษาซึ่งใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์เพื่อให้มี ความรู้และความเข้าใจอนาคตให้ดีขึ้นเป็นเรื่องที่เกิดขึ้น เมื่อไม่นานมานี้

เท็กซ์เตอร์ (Textor, 2534: 145) ได้ให้ความ หมายของการวิจัยอนาคตโดยทั่วไปอย่างกว้างๆ ว่า หมายถึงการศึกษาที่มีระบบแบบแผนเกี่ยวกับทางเลือก ในอนาคตที่ชนกลุ่มหนึ่งหรือสังคมหนึ่งคิดว่าเป็นไปได้ หรือน่าจะเกิดขึ้นได้หรือหรือจะเป็นไปได้สำหรับตน การวิจัยอนาคตมีเป้าหมายเพื่อบรรยายทางเลือกใน อนาคตที่เป็นไปได้หรือหรือจะเป็นไปได้สำหรับ ประชากรกลุ่มหนึ่ง เพื่อพิจารณาทบทวนระดับความรู้ (หรือความไม่รู้) ของคนเกี่ยวกับอนาคตที่เป็นไปได้ เพื่อ ชี้ให้เห็นถึงผลกระทบหรือผลอันอาจเกิดขึ้นที่อาจเกิด ขึ้นจากอนาคตที่เป็นไปได้นั้นๆ เพื่อเตือนให้ทราบ ล่วงหน้าถึงอนาคตอันไม่พึงปรารถนาที่อาจจะเกิดขึ้นได้ นั้น และทำให้เข้าใจกฎเกณฑ์ของกระบวนการเปลี่ยนแปลง

1.2 วัฒนธรรม (Culture)

เท็กซ์เตอร์ (1992: 139-140) ได้ให้ความ หมายของคำว่าวัฒนธรรมอย่างกว้างๆ ว่าหมายถึง

มาตรฐาน (Standards) ที่เกิดจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน มีรูปแบบสอดคล้องกัน มีลักษณะค่อนข้างถาวร และเป็นแบบแผนมาตรฐานเกี่ยวกับพฤติกรรม หรือสิ่งซึ่งทำให้เกิดพฤติกรรมและลักษณะเฉพาะของกลุ่มชน เป็นมาตรฐานที่เป็นเงื่อนไขทำให้เกิดพฤติกรรมเช่นนั้น ขึ้น มาตรฐานเหล่านี้จะมีผลต่อการตัดสินใจของสมาชิกในกลุ่มชนนั้นในเรื่องต่อไปนี้ได้แก่สิ่งที่เรารู้สึกคืออะไร สิ่งที่น่าจะเกิดขึ้นได้หรือสามารถเป็นไปได้ ความรู้สึกของบุคคลเกี่ยวกับสิ่งนั้นที่เป็นอยู่ว่าเป็นอย่างไร และน่าจะเป็นอย่างไร บุคคลควรจะทำอย่างไรต่อสิ่งนั้น และควรจะทำอย่างไรต่อสิ่งที่น่าจะเกิดขึ้นนั้น และบุคคลจะทำกระทำการนั้นอย่างไร

1.3 การวิจัยอนาคตเชิงวัฒนธรรม

(Cultural futures research -CFR)

การวิจัยอนาคตเชิงวัฒนธรรมเป็นสาขาหนึ่งของ การวิจัยอนาคตที่ใช้แนวความคิดหลักของวัฒนธรรม (หรือ "ระบบวัฒนธรรม" หรือ "ระบบสังคมวัฒนธรรม") อย่างค่อนข้างตรงไปตรงมา อย่างเด่นชัด อย่างต่อเนื่องและเป็นไปตามหลักวิชาการ โดยอย่างน้อย ต้องมีความพยายามที่สังเกตได้โดยใช้แบบจำลองหรือตัวแปรซึ่งแสดงความเปลี่ยนแปลงของระบบสังคมวัฒนธรรมที่เกิดจากเวลาหนึ่งไปสู่อีกเวลาหนึ่ง CFR ให้ความสนใจต่อตัวแปรทั้งที่เป็นวัฒนธรรมและไม่เป็นวัฒนธรรม เนื่องจากถือว่าระบบทางวัฒนธรรมมีความสัมพันธ์กับปรากฏการณ์ที่ไม่ใช่วัฒนธรรม (Textor, 1992: 140-141)

1.4 ภาพอนาคต (Scenario)

การสร้างภาพอนาคตหรือการสร้างมโนทัศน์แห่งอนาคตเป็นหัวใจของการสัมมนาแบบ EFR ในการสร้างภาพอนาคตจะคำนึงถึงประเด็นต่อไปนี้ -) อะไรจะเกิดขึ้น หรืออาจจะเกิดขึ้น หรือจะเกิดขึ้น ภายในขอบเขตเวลาที่กำหนดไว้ในอนาคต 2) กระบวนการซึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง อาจทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง หรือจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากสภาพการณ์หนึ่งไปยังสภาพการณ์หนึ่งนั้นมีลักษณะอย่างไร (Textor, 1980:10, 1992: 143-144)

2. องค์ประกอบทั่วไปในการวิจัยแบบ EFR

เท็กซ์เตอร์ (EFR Training, Portland, 14-16 กันยายน 2552) กล่าวถึงองค์ประกอบทั่วไป ซึ่งใช้ในการสัมมนาและการวิจัยแบบ EFR ทุกครั้ง ว่ามีองค์ประกอบหกประการต่อไปนี้

2.1 การกำหนดกลุ่มประชากร

(Populations)

ตัวอย่างเช่นนักศึกษาในมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่ง เป็นกลุ่มประชากรหลักที่เป็นเป้าหมายโดยตรงในการวิจัย เนื่องจากกลุ่มนักศึกษาเป็นส่วนหนึ่งของมหาวิทยาลัยแห่งนั้น ดังนั้นคณาจารย์และเจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัยแห่งนั้นจึงเป็นประชากรที่เกี่ยวข้องในการศึกษาด้วย

2.2 การกำหนดขอบเขตเวลาในอนาคต

(Horizontal year) หมายถึงปีในอนาคตที่กำหนดไว้ในการสร้างภาพอนาคต โดยควรเป็นปีในอนาคตที่อยู่ไกลพอที่จะเกิดความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญได้ เช่นระยะเวลาสิบหรือยี่สิบปีข้างหน้า ควรอยู่ในอนาคตมากกว่าระยะเวลาสามหรือห้าปี แต่ไม่ควรอยู่ในอนาคตที่ใกล้เกินกว่าที่จะจินตนาการถึงกลุ่มประชากรในยุคนี้ๆ ได้ว่าเป็นอย่างไร

2.3 ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลง (Driving forces) หมายถึงพลังสำคัญจะเกิดขึ้นและเป็นพลังที่สามารถก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่อกลุ่มประชากรที่ศึกษา ยกตัวอย่างเช่น ภาวะโลกร้อน โลกาภิวัตน์ พลังงานหมุนเวียน ความเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยีการสื่อสาร

2.4 มิติทางวัฒนธรรม (Domains)

หมายถึงสภาพการของกลุ่มประชากรและวัฒนธรรมที่ศึกษาในด้านต่างๆ ที่ได้รับผลกระทบจากสาเหตุอื่นที่ไม่ใช่ปัจจัยสำคัญที่กล่าวมา ตัวอย่างเช่น มิติในด้านพลังงาน เศรษฐกิจ การเมือง สื่อสารมวลชน การศึกษา โครงสร้างสังคม และค่านิยม

2.5 ข้อสมมติเบื้องต้น (Continuity assumption) หมายถึงข้อสมมติของการดำรงอยู่

อย่างต่อเนื่องของประชากรที่ศึกษา ยกตัวอย่างเช่น ในอนาคตประเทศไทยยังคงเป็นรัฐอิสระ จะไม่มีสงครามนิวเคลียร์หรือสงครามเคมีอื่นที่ก่อให้เกิดการทำลายล้างใหญ่โตทั่วทั้งโลก เป็นต้น

2.6 จริยธรรมในการวิจัย (Ethical implication) ได้แก่ ระบุหลักการด้านจริยธรรมในการวิจัยของผู้วิจัยและหน่วยงานที่วิจัยและการไม่ก่อความเสียหายใดๆ (Avoid doing harm)

ผู้เขียนมีประสบการณ์ในการใช้วิธีการวิจัยแบบ EFR ในการทำคุณูปการในเรื่อง "การบริหารจัดการแรงงานต่างด้าวชาวลาวในประเทศไทยใน พ.ศ. 2563" ในด้านการสัมภาษณ์แบบ EFR การค้นหาแบบแผนของคำตอบ การวิเคราะห์และแปลผลข้อมูลและการเขียนรายงานมีดังนี้

3. การสัมภาษณ์แบบ EFR

การสัมภาษณ์แบบ EFR เป็นวิธีการสัมภาษณ์ที่มีลักษณะพิเศษ ซึ่งออกแบบมาเพื่อช่วยขยายจินตนาการในการสร้างภาพอนาคตโดยลดการติดขัดกับเจตคติเฉพาะกาล (Tempocentrism) ของผู้ให้สัมภาษณ์ วิธีการสัมภาษณ์แบบ EFR เป็นการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการแบบตัวต่อตัว มีปฏิริยาโต้ตอบกันอย่างเป็นระบบ คำถามมีลักษณะปลายเปิด วางแนวทางการสัมภาษณ์อย่างกว้างๆ และยึดถือความยืดหยุ่น ผู้เขียนจะขอกล่าวถึงรายละเอียดเพิ่มเติมดังต่อไปนี้

3.1 เป้าหมายของการสัมภาษณ์แบบ EFR

เป้าหมายของ EFR คือการทำให้สภาพการณ์ที่เป็นจริงดีขึ้นโดยที่ 1) การมีมโนภาพแห่งอนาคตที่ดีขึ้นทำให้มีวางแผนที่ดีขึ้น 2) การวางแผนงานที่ดีขึ้น ทำให้มีการดำเนินการที่ดีขึ้น ซึ่งเมื่อเวลาผ่านไปจะส่งผลทำให้ 3) สร้างโอกาสให้เพิ่มมากขึ้นในการที่จะมีอนาคตที่ดีกว่า ทั้งนี้การเพิ่มโอกาสอาจจะไม่ใช่หลักประกันถึงผลที่จะเกิดขึ้นจริงเนื่องจาก EFR ไม่สามารถประกันว่าจะทำให้เกิดผลจริงตามผลการวิจัยได้

นอกจากนี้แม้จะได้ผลการวิจัยที่ดีมีคุณภาพจากโครงการ EFR แต่อาจไม่ทำให้เกิดแผนงานที่ดี หรือแผนงานที่ดีที่กำหนดขึ้นอาจไม่นำมาซึ่งการดำเนินงานที่ดีก็ได้ นอกจากนี้แม้มีการดำเนินการที่ดี แต่สภาพการณ์ของสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและสภาพแวดล้อมอาจเป็นอุปสรรคขัดขวางไม่ให้บรรลุผลที่ดีก็ได้ (Textor, 2008: 7-8)

3.2 หลักการในการสัมภาษณ์แบบ EFR

หลักการที่สำคัญในการสัมภาษณ์ ได้แก่ การวางแนวทางการสัมภาษณ์ไว้อย่างกว้างๆ และยืดหยุ่น การกำหนดหัวข้อสัมภาษณ์กว้างๆไว้ก่อนก็เพื่อให้ได้ข้อมูลครบถ้วนสามารถเปรียบเทียบได้ (Textor, 1992: 145) กระตุ้นให้การสัมภาษณ์เป็นไปอย่างอิสระและต่อเนื่อง สร้างภาพอนาคตที่น่าจะเป็นจริงได้ ไม่ใช่ภาพที่เป็นไปไม่ได้ ทั้งนี้ผู้ให้สัมภาษณ์จะเป็นผู้กำหนดว่าเส้นแบ่งของความคิดฝืนกับสิ่งที่จะเป็นไปได้ อยู่ที่ใด ไม่ใช่ผู้สัมภาษณ์เป็นผู้กำหนด EFR เน้นสร้างปฏิสัมพันธ์แบบสร้างสรรค์ระหว่างผู้ให้สัมภาษณ์และผู้สัมภาษณ์มากกว่าในการวิจัยแบบอื่น ผู้ให้สัมภาษณ์จะมีส่วนร่วมตรวจแก้ไขรายงานการสัมภาษณ์และแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมได้ ในการสร้างบรรยากาศที่ดี ผู้สัมภาษณ์อาจต้องให้คำอธิบายซ้ำหรือใช้คำพูดใหม่ในการอธิบายเพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้อง รวมทั้งใช้การตีความและยกตัวอย่าง เทคนิคที่สำคัญคือการให้ผู้สัมภาษณ์เป็นผู้ควบคุมการสัมภาษณ์ ทำให้เขาเห็นว่า EFR เป็นประสบการณ์แปลกใหม่ที่นำตื่นเต้น ผู้สัมภาษณ์ยอมรับความเห็นของผู้ให้สัมภาษณ์โดยไม่แสดงความเห็นส่วนตัวของตน (Textor, 1980: 31-43) นอกจากนี้ต้องกระตุ้นให้ผู้ให้สัมภาษณ์ลดเจตคติเฉพาะกาล (Reduced tempocentrism)

เจตคติเฉพาะกาลเป็นสภาพซับซ้อนทางจิตวิทยาวัฒนธรรมที่จำกัดความคิดของบุคคลด้วยกรอบของเวลาจนขาดความคิดที่กระจ่างแจ้งที่จะเตรียมตัวให้พร้อมต่อการเผชิญอนาคต การลดเจตคติเฉพาะกาล

ทำได้โดยการกระตุ้นผู้ให้สัมภาษณ์ตลอดคติหรือความคิดที่คิดไว้ก่อนอันเนื่องการมองเฉพาะช่วงระยะแต่ให้สามารถคิดถึงอนาคตที่ไกลออกไป เพื่อช่วยทำให้หลุดจากการติดยึดกับเหตุการณ์ในช่วงเวลาปัจจุบันและลดการติดยึดกับชาติพันธุ์ (Textor, 1992: XXXI – XXXIII) ช่วยผู้ให้สัมภาษณ์ให้สามารถสร้างภาพอนาคตที่เป็นจริงสามารถทำได้โดยการไม่ถามคำถามที่ชัดเจนมากนักเพื่อเป็นการกระตุ้นผู้ให้สัมภาษณ์ ควรถามอย่างสร้างสรรค์เพื่อนำไปสู่การกล่าวถึงโอกาสหรือปัญหาใหม่ ระบุถึงสิ่งที่คาดการณ์ถึงอย่างเป็นเหตุเป็นผล รวมทั้งเป็นข้อเสนอถึงการเปลี่ยนแปลงนโยบายระยะสั้นเพื่อส่งผลให้เกิดอนาคตที่พึงปรารถนามากที่สุดในอนาคตระยะกลางและระยะยาว (Textor, 1992: 151-152)

3.3 การสร้างภาพอนาคตแง่ดี (The optimistic scenario)

เมื่อเริ่มต้นการสัมภาษณ์ ควรเริ่มด้วยการให้ผู้ให้สัมภาษณ์นึกถึงภาพในอนาคตซึ่งเป็นแบบแผนเฉพาะของพฤติกรรมหรือสิ่งทำให้เกิดพฤติกรรมนั้นๆ ในปีที่กำหนด เนื่องจากภาพในอนาคตอาจมีหลากหลายมาก จึงให้ผู้ให้สัมภาษณ์ระดมความคิดตามแนวอนเป็นเส้นตรงเส้นหนึ่งที่มีจุดเรียงจาก 1-100 จากซ้ายไปขวา และให้จุดต่างๆ แทนภาพอนาคตในอนาคตในปีที่กำหนด เช่น หากมีภาพอนาคตจากอันดับ 1 - 100 ให้ภาพแง่ร้ายที่สุดอยู่ในจุดหมายเลข 1 ภาพอนาคตในอันดับ 50 จะเป็นภาพอนาคตแบบกลางๆที่ไม่ใช่ภาพแง่ดีหรือแง่ร้าย ภาพอนาคตแต่อาจจะอยู่ที่จุด 85 เพื่อไม่ให้ภาพอนาคตแง่ร้ายที่สุด ผู้สัมภาษณ์จะต้องย้ำว่า ภาพอนาคตที่พึงประสงค์ (Desirability) หมายถึงสิ่งที่เป็นไปตามความเห็นส่วนตัวของผู้ให้สัมภาษณ์เท่านั้น ไม่จำเป็นต้องเหมือนกับภาพอนาคตในความเห็นของผู้อื่น จากนั้นก็ขอให้ผู้ให้สัมภาษณ์อธิบายภาพอนาคตแง่ดีตามที่เขาเองเห็นว่าเป็นไปได้ในอันดับที่ 85 (Textor: 1992: 146) เทคนิคสำคัญที่ใช้คือสร้าง

ภาพอนาคตโดยสมมุติว่าผู้ให้สัมภาษณ์ได้เข้าไปอยู่ในเวลาในอนาคตแล้วและกำลังมองย้อนหลังมาสู่ปีที่กำลังทำการสัมภาษณ์ (Back-casting) และให้ใช้เทคนิคบทบาทสมมุติ (Dramatisation) ว่าเป็นการสร้างภาพอนาคตโดยการมองย้อนหลังจากปีที่กำหนดในอนาคตเพื่อลดเจตคติเฉพาะกาล

เท็กซ์เตอร์แนะนำว่าผู้สัมภาษณ์ควรใช้คำง่าย ๆ แทนคำว่าวัฒนธรรมในการสัมภาษณ์แทนการใช้นิยามแบบวิชาการ ตัวอย่างเช่น วิถีชีวิตโดยรวมในระยะเวลาสั้น รูปแบบและมาตรฐานโดยรวมของกลุ่มประชากรจะใช้ชีวิตอยู่ในปีนั้น ทางชีวิต สภาพความเป็นอยู่ความเป็นไป เป็นต้น (EFR Training, 14-16 กันยายน 2552)

3.4 การสร้างภาพอนาคตแง่ร้าย (The pessimistic scenario)

เมื่อทำการสัมภาษณ์ภาพอนาคตแง่ดีเสร็จแล้ว ลำดับต่อไปคือการสร้างภาพอนาคตแง่ลบ โดยการทบทวนภาพอนาคตจากลำดับที่เป็นแง่ร้ายที่สุดจนถึงลำดับที่เป็นแง่ดีที่สุดในอันดับ 1-100 ในลักษณะเหมือนเดิมกับที่ได้กล่าวถึงเมื่อได้เริ่มสัมภาษณ์ ต่อจากนั้นขอให้ผู้ให้สัมภาษณ์อธิบายถึงภาพอนาคตที่น่าจะเกิดขึ้นในลำดับที่ 15 ซึ่งไม่ใช่อนาคตที่เลวร้ายที่สุดที่อาจจะเกิดขึ้นได้ แต่เป็นอนาคตที่ไม่พึงปรารถนา หลังจากนั้นใช้วิธีการเดียวกันเหมือนกับการสัมภาษณ์ภาพอนาคตแง่ดีรวมทั้งใช้เทคนิค Back-casting และ Dramatisation โดยต้องระมัดระวังไม่ให้เป็นการถามแบบชี้นำ โดยปกติจะใช้เวลาสัมภาษณ์เกี่ยวกับอนาคตแง่ร้ายสั้นกว่าในการสัมภาษณ์เกี่ยวกับอนาคตในแง่ดี เช่น อาจใช้เวลาจนถึง 3 ชั่วโมงในการพูดถึงอนาคตแง่ดี แต่อาจใช้เวลาเพียง 15 นาทีในการกล่าวถึงภาพอนาคตแง่ร้าย อย่างไรก็ตาม นักวิจัยต้องใช้กลยุทธ์เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับอนาคตเชิงลบเท่าที่จำเป็นตามที่เขาเต็มใจจะให้ข้อมูลเพื่อให้ได้รายละเอียดใกล้เคียง

กับภาพอนาคตแง่ดีโดยต้องรักษาความสัมพันธ์อันดีกับ ผู้ให้สัมภาษณ์

3.5 ภาพอนาคตที่น่าจะเป็นไปได้มากที่สุด (The most probable scenario)

ขั้นตอนนี้เป็น การเปลี่ยนประเด็นจากอนาคตที่ปรารถนาหรือไม่พึงปรารถนาเป็นประเด็นเกี่ยวกับอนาคตที่น่าจะเป็นไปได้โดยไม่คำนึงว่าจะเป็นอนาคตที่พึงประสงค์หรือไม่ก็ตาม เป็นการสอบถามถึงระบบความคิดและการคาดการณ์ คำถามหลักในที่นี้คือ "ถ้ามีภาพอนาคตจำนวน 100 ทางเลือกจากภาพอนาคตทางเลือก ภาพอนาคตเช่นไรที่น่าจะเกิดขึ้นมากที่สุด" ในขั้นตอนนี้จะเป็นการมองไปสู่อนาคตไม่ใช้การมองย้อนเวลามาสู่ปัจจุบันอีกต่อไป ผู้สัมภาษณ์อาจต้องใช้คำถามเจาะลึกเพื่อให้ได้ภาพวัฒนธรรมในอนาคตที่น่าจะเป็นไปได้ เท็กซ์เตอร์เห็นว่าการเริ่มสัมภาษณ์จากภาพอนาคตแง่ดีก่อนแล้วตามด้วยภาพอนาคตแง่ลบจากนั้นจึงถามถึงอนาคตที่น่าจะเป็นไปได้มากที่สุดเป็นเทคนิคที่ช่วยกระตุ้นให้ผู้ให้สัมภาษณ์เกิดจินตนาการ (Textor, 1992: 147)

3.6 การปิดการสัมภาษณ์

หลังจากที่ได้สร้างอนาคตทั้งสามภาพและเปิดโอกาสให้ผู้ให้สัมภาษณ์มีโอกาสเพิ่มเติมและแก้ไขข้อความต่างๆที่ได้ให้สัมภาษณ์มาแล้ว ผู้สัมภาษณ์ควรถามคำถามเพิ่มเติมว่าผู้ให้สัมภาษณ์หรือหน่วยงานของผู้ให้สัมภาษณ์ควรจะมีความห่วงใยหรือใช้ยุทธศาสตร์อย่างไรเพื่อทำให้เกิดภาพอนาคตแง่ดีที่พึงประสงค์ ทั้งนี้เพื่อนำไปสู่การดำเนินการเพื่อสร้างอนาคตในทางที่ดีขึ้น นอกจากนี้ควรทบทวนขั้นตอนในการเขียนบทสรุปคำสัมภาษณ์ซึ่งผู้ให้สัมภาษณ์จะตรวจสอบแก้ไขและจะเป็นบันทึกที่ผู้ให้สัมภาษณ์สามารถนำไปใช้ประโยชน์เพื่อการทบทวนความก้าวหน้าของแผนงานและกิจกรรมต่างๆซึ่งอาจมีผลทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงไปทางที่ดีในอนาคตได้ ขั้นตอนต่อไปคือการ

การค้นหาแบบแผนของคำตอบจากภาพอนาคตทั้งหมดที่ได้รับการเห็นชอบจากผู้ให้สัมภาษณ์แล้ว

4. การค้นหาแบบแผนของคำตอบ

ในขั้นตอนนี้ ผู้วิจัยควรอ่านบันทึกการถอดเทปทั้งหมดและอ่านภาพอนาคตทั้งหมดในคราวเดียวหลายรอบก่อนเพื่อให้ได้ภาพโดยรวม จากนั้นจึงทำการค้นหาข้อความสำคัญ ค้นหาคำตอบที่คล้ายคลึงหรือแตกต่างกัน ค้นหาคำตอบที่เป็นความเห็นส่วนใหญ่หรือความเห็นส่วนน้อย จัดกลุ่มจำแนกคำตอบที่ได้รับในแต่ละหัวข้อเมื่อพิจารณาเห็นว่าข้อมูลที่ได้รับมีความสัมพันธ์การจัดการข้อมูลที่ไม่สมบูรณ์ครบถ้วนว่าควรนำเสนอในผลการวิจัยหรือไม่อย่างไร ทั้งนี้แบบแผนเหมือนกันที่ปรากฏในคำตอบมากกว่าร้อยละ 80 ขึ้นไปถือเป็นความเห็นของคนส่วนใหญ่ (Commonality as a modal position) สำหรับรูปแบบเหมือนอื่นๆที่เหลืออีกร้อยละ 20 ถือเป็นคำตอบที่เป็นความเห็นของคนส่วนน้อย (Minority position) ทั้งนี้ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์สามารถเปรียบเทียบคำตอบและประมวลผลได้ในขั้นตอนนี้ผู้วิจัยควรกำหนดรูปแบบการนำเสนอภาพอนาคตว่าจะนำเสนอตามลำดับจากภาพแง่ดีก่อนหรือว่าจากจากภาพแง่ร้ายก่อน

เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์ครบถ้วนสามารถเปรียบเทียบและประมวลผลได้ ผู้วิจัยควรแบ่งการสัมภาษณ์เป็นสองกลุ่มเป็นอย่างน้อย เมื่อพิจารณาเห็นว่าได้ข้อมูลที่มีความสัมพันธ์จากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลกลุ่มแรกแล้ว ควรทบทวนบันทึกการสัมภาษณ์เพื่อค้นหาว่าควรถามคำถามเจาะลึกเพิ่มเติมในกลุ่มผู้ให้ข้อมูลกลุ่มที่สองอย่างไร กลุ่มผู้ให้ข้อมูลกลุ่มที่สองควรมีจำนวนไม่น้อยกว่ากึ่งหนึ่งของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลกลุ่มแรก ตัวอย่างเช่น ในการวิจัยของผู้เขียน ผู้เขียนมีความเห็นว่าได้ข้อมูลที่มีความสัมพันธ์เมื่อได้ทำการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลจำนวน 12 คน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความน่าเชื่อถือมากขึ้น ผู้เขียนได้ทำการสัมภาษณ์จนได้

จำนวนกลุ่มผู้ให้ข้อมูลกลุ่มแรกรวม 17 คน จากนั้นได้ทำการค้นหาแบบแผนของคำตอบและเพิ่มคำถามแบบเจาะลึกในการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลกลุ่มที่สองจำนวน 8 คน รวมเป็นจำนวนผู้ให้ข้อมูล 25 คน จากการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) ผลได้ในขั้นตอนนี้คือข้อมูลที่มีการจำแนกตามข้อความสำคัญ (Significant statements) ซึ่งได้นำมาจัดกลุ่มเป็นหัวข้อ (Category) เปรียบเทียบคำตอบเบื้องต้นในระหว่างกลุ่มของผู้เชี่ยวชาญ ระบุข้อมูลที่ต้องการทราบเพิ่มเติมซึ่งต้องการคำตอบจากการถามแบบเจาะลึกในการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญกลุ่มที่สอง (Textor, 1980: 106-107)

5. การวิเคราะห์ข้อมูลและแปลผลข้อมูล

ในการวิเคราะห์ข้อมูลและแปลผลข้อมูล ผู้วิจัยควรดำเนินการโดยคำนึงถึงบริบท (Context) หรือสภาพแวดล้อมของข้อมูลที่น่าวิเคราะห์ประกอบด้วย และดำเนินการหลังการสัมภาษณ์กลุ่มผู้เชี่ยวชาญผู้ให้ข้อมูลกลุ่มแรก เมื่อพิจารณาเห็นว่าข้อมูลที่มีในตัวเพียงพอที่จะเริ่มการวิเคราะห์ข้อมูลและระบุแนวคำถามที่ต้องถามแบบล้วงลึก (Probe) จากนั้นจึงเขียนโครงร่างรายงานฉบับแรกเพื่อจะช่วยให้ทราบว่ายังคงมีช่องว่างของข้อมูลใดที่ต้องเติมเต็ม หลังจากนั้นจึงทำการสัมภาษณ์กลุ่มผู้เชี่ยวชาญผู้ให้ข้อมูลกลุ่มที่สอง แล้วจึงทำการวิเคราะห์ แปลผล และเขียนรายงานผลการวิจัย

การเก็บข้อมูล การวิเคราะห์แปลผลและการเขียนรายงานในการวิจัยแบบ EFR เป็นขั้นตอนที่ต้องดำเนินการเกี่ยวเนื่องโดยไม่แยกจากกันอย่างเด็ดขาด โดยต้องพิจารณาข้อมูลว่าเป็นข้อมูลที่กลุ่มเห็นพ้องว่าจะเกิดขึ้น (Basic cognitive framework) เป็นสิ่งที่อาจเกิดขึ้นได้ภายใต้เงื่อนไขหนึ่ง (Cognitive propositions) หรือเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้จริงไม่เพื่อฝัน (Evaluative propositions) และเป็นทางเลือก

ภาพอนาคตโดยจัดลำดับความสำคัญ (Value trade-offs) (Textor, 1980: 116-120)

ในขณะที่ทำการสัมภาษณ์และเขียนร่างรายงานที่กล่าวมาผู้วิจัยจะให้ความสำคัญว่าข้อมูลที่ได้มีความหมายต่อตัวผู้วิจัยอย่างไร ในขั้นตอนนี้ผู้วิจัยสนใจว่าข้อมูลที่ได้รับจะมีความหมายต่อผู้อ่านผลงานวิจัยอย่างไร จะดูว่าข้อมูลที่ควรปรากฏอยู่ในบันทึกการสัมภาษณ์แต่ยังขาดไป ทำการเปรียบเทียบข้อมูลระหว่างกลุ่มวัฒนธรรม วิเคราะห์ตามกรอบแนวคิดต่างๆ และเพื่อนำไปสู่การทำให้เป็นทฤษฎี สิ่งที่ทำทนายในขั้นตอนนี้คือการที่ต้องจำแนกระหว่างภาพอนาคตที่น่าจะเกิดหรือเป็นภาพอนาคตที่สามารถเกิดขึ้นได้หรือเป็นภาพอนาคตที่พึงประสงค์ การจำแนกว่าข้อมูลนั้นเป็นข้อมูลเชิงความคิดเห็น (Cognitive) หรือเป็นข้อมูลเชิงการประเมิน (Evaluative) โดยพิจารณาว่าเป็นมุมมองจากทัศนะของผู้ให้ข้อมูลเองจากการสัมภาษณ์ร่วมกับข้อมูลที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรมซึ่งเป็นมุมมองของบุคคลภายนอก รวมทั้งต้องแปลผลโดยพิจารณาจากมุมมองทางทฤษฎี และจากกรอบแนวคิดในการวิจัยด้วย ขั้นตอนต่อไปคือการเขียนรายงานการวิจัย

6. การเขียนรายงาน

ผู้วิจัยยึดหลักการในการเขียนรายงานการวิจัยว่าต้องมีเนื้อหาที่สมดุล (Balance) เป็นข้อมูลที่โน้มน้าวน่าเชื่อถือ (Cogency) เป็นเหตุเป็นผล (Logic) กระตุ้นใจ (Persuasive) สรุปวิธีการนับจากการสัมภาษณ์จนถึงการเขียนรายงานได้ตามแผนภาพที่ 1

แผนภาพที่ 1 การสัมภาษณ์แบบอึ่งเฟออาร์ การค้นหาแบบแผนของคำตอบ การวิเคราะห์ คุณลักษณะของข้อมูล การแปลผลและการเขียนรายงาน

สรุป

การวิจัยแบบ EFR เป็นระเบียบวิธีการวิจัยอนาคตในเชิงวัฒนธรรมเพื่อสร้างภาพอนาคตสามแบบ ได้แก่ ภาพอนาคตแง่ดี ภาพอนาคตแง่ร้ายและ ภาพอนาคตที่น่าจะเป็นไปได้มากที่สุด มีเป้าหมายเพื่อทำให้สภาพการณ์ที่เป็นจริงของผู้คนในอนาคตดีขึ้น ผู้สัมภาษณ์เป็นเครื่องมือสำคัญในการเก็บข้อมูล มีการใช้เทคนิคเฉพาะเพื่อกระตุ้นให้ผู้สัมภาษณ์คิด เจตคติเฉพาะกาลซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการสร้างจินตนาการ ในการสัมภาษณ์จะมีเนื้อหาครอบคลุมถึงกลุ่มประชากรที่ศึกษา ขอบเขตเวลาในอนาคตของการศึกษา ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของ

กลุ่มประชากร มิติทางวัฒนธรรม ข้อสมมุติเบื้องต้น และจริยธรรมในการวิจัย

คำขอบคุณ

ผู้เขียนขอขอบพระคุณศาสตราจารย์ เท็กซ์เตอร์ที่ได้กรุณาให้การอบรมเป็นพิเศษเฉพาะแก่ผู้เขียนที่บ้านของท่านในเมืองพอร์ตแลนด์ รัฐออริกอน สหรัฐอเมริกา และขอขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศากุล ช่างไม้ รักษาการคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยคริสเตียนที่ได้เป็นที่ปรึกษาในการเขียนบทความนี้

บรรณานุกรม

- ลีปนนท์ เกตุทัต. (2534). **ทางสายกลางในอนาคตของประเทศไทย เทคโนโลยีที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม**. คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ไทยวัฒนาพานิชย์ กรุงเทพฯ.
- Sippanondha Ketudat. (1992). **The middle path for the future of Thailand : Technology in harmony with culture and environment**. 2nd Ed. With the methodological and editorial collaboration of Robert B. Textor. Institute of Culture and Communication, East-West Center and Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University. Thai Watana Panich Press. Bangkok.
- Textor, R. B. (2009). **Bibliography of futures-oriented research. Current to May 2009**.
- Textor, R. B. (2009). **EFR Interview Reminder Sheet**.
- Textor, R. B. (2008). **Ethnographic future research, A short history**, August 2008.
- Textor, R. B. (2008). **The E.F.R interview: Practical suggestions based on Dr. Sippanondha Ketudat's "The middle path for the future of Thailand"**, August 2008.
- Textor, R. B. (1992). Introduction, in S. Ketudat. **The middle path for the future of Thailand : Technology in harmony with culture and environment**. Honolulu, Hawaii, Institute for culture and Communication, East-West Centre. <http://www.stanford.edu/~rbtextor/> สืบค้นเมื่อ 9 กรกฎาคม 2552.
- Textor, R. B. (1980). **A Handbook on ethnographic futures research**. 3rd Ed. Cultural and Educational Futures Research Project, School of Education and Department of Anthropology, Stanford University, Stanford, CA.